

PRATARMĖ*

Šio romano rusiška antraštė — *Zaščita Lužina*, kuri reiškia „Lužino gynybą“ ir įvardija šachmatų gynybą, tariamai sumanytą mano herojaus didmeistro Lužino; pavardė turi tam tikrą sąskambį su „iliuzija“, jeigu žodį tartume pakankamai storai ir ilgindami garsą „u“. Romaną pradėjau rašyti 1929 metų pavasarį Le Bulu (Le Boulou) — mažame kurorte Rytų Pirėnuose, kur gaudžiau drugelius, — ir užbaigiau tais pačiais metais Berlyne. Aš itin aiškiai prisimenu nuožulnią uolos plokštę tarp dygiakrūmiais ir bugieniais apaugusių kalvų, kur man pirmiausia ir kilo pagrindinė knygos teminė idėja. Prie to būtų galima pridurti papildomų įdomių smulkmenų, jeigu žiūrėčiau į save rimčiau.

„Lužino gynyba“, pasirašyta V. Sirino pseudonimu, buvo publikuota rusų emigrantų ketvirtiniame žurnale *Sovremennye zapiski* (Paryžius) ir iškart po to knygos pavidalu išleista emigrantų leidyklos *Slovo* (Berlynas, 1930). Ši

* Šią praturmę V. Nabokovas parašė amerikietiskam ir angliškam 1964 m. romano leidimui, kurio antraštė buvo sutrumpinta — „The Defence“ („Gynyba“). *Čia ir toliau išnašose paaiškinimai ir pastabos — vertėjo.*

234 puslapių ir 21 iš 14 centimetrų brošiūra dulsvai juodu viršeliu su paausotomis raidėmis dabar jau gan reta ir gali tapti dar didesne retenybe.

Vargšui Lužinui teko laukti trisdešimt penkerius metus, kol jis bus išleistas anglų kalba. Tiesa, baigiantis ketvirtajam dešimtmečiui būta vilčių teikiančio sujudimo, kai savo susidomėjimą išreiškė vienas amerikietis leidėjas; aiman, jis pasirodė esąs iš tokių leidėjų, kurie svajoja tapti savo autoriaus vyriškąja mūza, ir trumpas mūsų bendravimas staiga nutrūko, kai man pasiūlė šachmatus pakeisti muzika, o Lužiną paversti pamišusiu smuikininku.

Šiandien iš naujo skaitydamas šį romaną, vėl peržaisdamas jo fabulos ėjimus, aš greičiausiai jaučiuosi panašiai kaip Anderseną, su švelniu ilgisiu prisimenantis, kaip paaukojo abudu bokštus kilniadvasiam nelaimėliui Kizerickiui, vėliau pasmerktam vis priimti ir priimti šią auką begalėje šachmatų vadovėlių su klaustuko ženklų vietoj paminklo.* Knygą rašyti nebuvo lengva, bet man teikė didelį malonumą galimybė pasinaudoti vienu ar kitu vaizdu ir scena, kad į Lužino gyvenimą būtų įvestas lemtingas modelis, kad sodo, kelionės, kasdieninių įvykių sekos aprašymui būtų suteiktas meistriškai sumanyto žaidimo pavidalas, o paskutiniuosiuose skyriuose tikra šachmatų ataka galutinai sunaikintų mano vargšo herojaus sveiką protą.

* Turima omeny įžymioji partija, šachmatų literatūroje vadinama „Nemirtingąja“, kurią 1851 m. birželio 21 d. Londone sužaidė Adolfas Andersenas ir Lionelis Kieseritzky'is.

Ta pačia proga, tausodamas rašėivų recenzentų laiką ir pastangas, — ir apskritai visų kitų asmenų, kurie skai-tydami krutina lūpas ir iš kurių sunku tikėtis, jog jie ims is dialogais nepaįvairinto romano, kai galima tiek daug pasi-semti iš jo pratarmės, — norėčiau atkreipti jų dėmesį į jau vienuoliktame skyriuje pasirodantį matinio, tarsi šarmos aptraukto lango stiklo motyvą (susijusį su Lužino savi-žudybe, o galbūt veikia su sau pačiam paskelbtu atvirks-tiniu matu); arba į tai, kaip jausmingai mano paniurėlis didmeistris prisimena savo profesines keliones: ne pagal saulės nusvidintas bagažo etiketes ar magiškos blykstės skaidres, o pagal glazūruotas plyteles įvairių viešbučių vo-nios kambariuose ir koridorių tualetuose — pavyzdžiui, anas grindis, išmargintas baltais ir mėlynais kvadratais, kur nuo savojo sosto aukštumos jis įžvelgė ir numatė įsivaizduojamus pradėtos turnyro partijos tęsinius; arba erzinausiai asimetrišką ornamentą, prekyboje vadinamą „agatu“, kuriame trejetas arlekiniškai raibų spalvų kam-puotu žirgo ėjimu šen bei ten įsiterpia į neutralų įprastai languoto linoleumo atspalvį tarp Rodino „Mąstytojo“ ir durų; arba kažkokius didelius blizgius juodos ir gelto-nos spalvos stačiakampius, kurių H konfigūraciją skaus-mingai perkerta ochrinis karšto vandens vamzdis; arba tą prašmatnų vaterklozetą, kurio žavingoje marmurinė-je mozaikoje jis atpažino miglotą, bet nepakitusį vaizdą tiksliai tos pačios pozicijos, kurią vieną naktį prieš dau-gelį metų apsvarstė kumščiu parėmęs smakrą. Bet mano įdiegti šachmatų pavidalai atpažįstami ne tik šiose atski-

rose scenose; jų jungtį galima įžiūrėti ir pagrindinėje šio simpatiško romano struktūroje. Taigi, ketvirto skyriaus pabaigoje aš darau netikėtą ėjimą lentos kampe, per vieną pastraipą pralėkdamas šešiolika metų, ir Lužinas, staiga paaukštintas iki brandaus amžiaus ganėtinai apkiautusio vyriškio ir perkeltas į vieną iš Vokietijos kurortų, pasirodo mums atsisėdęs prie sodo staliuko ir lazda rodantis kadaise jam įsiminusį viešbučio langą (ne paskutinį stiklo kvadratą jo gyvenime), ir pasakojantis kažkokiam asmeniui (moteriai, sprendžiant iš paguldytos ant metalinio stalo rankinės), nors to asmens nesutinkame iki pat šešto skyriaus. Ketvirtame skyriuje pradėta sugrįžimo į praeitį tema dabar nepastebimai pereina į Lužino velionio tėvo paveikslą, kurio praeitis perteikiama penktame skyriuje, kai jis savo ruožtu prisimena ankstyvąją sūnaus šachmatų karjerą, mintyse ją taip stilizuodamas, kad galėtų paversiti sentimentaliam apysakos jaunimui. Šeštame skyriuje mes persikeliamo atgalios į kurhauzą ir aptinkame Lužiną tebeknibinėjantį moterišką rankinę, tęsiantį pokalbį su savo neaiškia pašnekove, kuri tuojau pat įgauna pavidalą, atima iš jo rankinę, primena jam Lužino vyresniojo mirtį ir tampa apibrėžta bendro piešinio dalimi. Visa tolesnė ėjimų seka šiuose trijuose centriniuose skyriuose primena — arba turėtų priminti — žinomą šachmatų užduotį, kurios esmė ne tik paprasčiausiai surasti kelią į matą tam tikru ėjimų skaičiumi, bet vadinamoji „retrogradinė analizė“, kai užduoties sprendėjas atgal nukreiptu diagramos tyrimu turi įrodyti, kad paskutinis juodųjų ėjimas negalė-

jo būti rokiruotė arba baltojo pėstininko kirtimas prasilenkiant (*en passant*).

Šioje bendro pobūdžio pratarmėje nėra jokio reikalo plačiau kalbėti apie sudėtingesnius mano šachmatų figūrų aspektus ir žaidimo linijas. Bet reikia pasakyti štai ką. Iš visų mano rusiškai parašytų knygų „Lužino gynyba“ savyje turi ir skleidžia daugiausia „šilumos“, — tai gali pasirodyti keista, turint omenyje, kokie be galo abstraktūs turėtų būti šachmatai. Ir vis dėlto būtent Lužinas pasirodė mielas netgi tiems, kurie nieko neišmano apie šachmatus ir / arba nemėgsta visų kitų mano knygų. Jis nerangus, nevalyvas, nemalonus, bet — kaip išsyk pastebi mano miela panelė (pati savaime itin žavinga) — jame esama kažko, kas iškyla virš jo pilkos netašytos išorės ir mįslingo genijaus bergždumo.

Pratarmėse, kurias pastaruuju laiku rašiau savo rusiškų romanų leidimams anglų kalba (jų bus ir daugiau), nusistačiau taisyklę keliais pabrąšinančiais žodžiais kreiptis į Vienos delegaciją. Ši pratarmė neturėtų būti išimtis. Psichoanalizės specialistams ir jų pacientams, tikiuosi, patiks kai kurios Lužino nervinio išsekimo gydymo detalės (kaip antai gydomoji aliuzija, kad savo valdovėje šachmatininkas mato motušę, o priešininko karaliuje — tėtusį); mažametis froidistas, romanui atrakinti turintis spynos visraktį, be abejo, ir toliau savo komiksiniu supratimu knygos veikėjus identifikuos su mano tėvais, mylimaisiais ir serijiniais mano atvaizdiniais. Tokių seklių labai dar galiu prisipažinti, kad Lužinui atidaviau savo prancūzę

guvernantę, savo kišeninius šachmatus, savo malonų būdą
ir persiko, — kurį nusiskyniau savo sode, aptvertame sie-
na, — kauliuką.

VLADIMIRAS NABOKOVAS

1963 m. gruodžio 15 d.

Montrė

I

Labiausiai jį pribloškė žinia, kad nuo pirmadienio taps Lužinu. Jo tėtis — tikrasis Lužinas, pagyvenęs Lužinas, knygas rašantis Lužinas — išėjo iš jo kambario šypsodamas, trindamas rankas, nakčiai jau suteptas skaidriu anglišku kremu, ir grįžo į savo miegamąjį jam įprasta aksomine vakaro žengsena. Žmona gulėjo lovoje. Ji kilstelėjo ant alkūnės ir paklausė: „Na ir kaip?“ Jis nusivilko pilkąjį chalata ir atsakė: „Lyg ir pakenčiamai. Išklausė ramiai. Uch... Kaip kalnas nuo pečių.“ — „Kaip gerai... — tarė žmona, lėtai tempdama ant savęs šilkinę antklodę. — Ačiū Dievui, ačiū Dievui...“

Ir iš tiesų tai buvo palengvėjimas. Visą vasarą — greitą vasarvietės vasarą, bendrai paėmus, susidedančią iš trijų kvapų: alyvų, šienapjūtės, sausų lapų, — visą vasarą jie aptarinėjo klausimą, kada ir kaip jam pasakyti, ir vis atidėliojo, atidėliojo, nutęsė iki rugpjūčio pabaigos. Suko aplink jį ratus, nuogaustaujamai juos siaurindami, bet kai tik jis pakeldavo galvą, tėvas dirbtinai susidomėjęs jau stuksendavo per barometro stiklą, už kurio strėlė visąlaik stovėjo sustingusi ties umaru, o motina nusliūkindavo kažkur į namų gilumą, palikusi visas duris praviras, pamiršusi aukštą, pakriką ka-

tilėlių puokštę ant rojalio dangčio. Apkūni prancūzė, kuri skaitydavo jam „Montekristą“ ir pertraukinėdavo skaitymą jausmingais šūktelėjimais „vargšas, vargšas Dantesas!“, siūlėsi jo tėvams pati imti jautį už ragų, nors šio jaučio lygiai taip pat mirtinai bijojo. Vargšas, vargšas Dantesas jam nekėlė jokių emocijų, ir, stebėdamas jos auklėjamąjį atsidusimą, jis tiktai markstėsi ir trintuku zulino vatmaninį popierių, stengdamasis nupiešti kuo siaubingesnį jos biusto išgaubtumą.

Po kelių dešimtmečių, netikėtais nušvitimo, susižavėjimo metais, jis su alpiu džiugesiu prisimindavo šių skaitymų valandas verandoje, plukdomoje sodo garsų. Prisiminimai buvo persmelkti saulės ir saldaus rašalinio skonio — saldymedžio lazdelių, kurias ji smulkindavo lenktiniu peiliuku ir jį įkalbinėdavo laikyti po liežuvium. Ir surinktos vinutės, jo sykį sudėliotos ant pintinio krėslo sėdynės, skirtos išiu traškesiu priimti jos sunkų pasturgalį, prisiminimuose buvo lygiavertės ir saulei, ir sodo garsams, ir uodui, kuris, prisisiurbęs prie jo nubrozinto kelio, palaimingai pūtė savo rubininį pilvuką. Dešimtmetis berniukas gerai, išsamiai pažįsta savuosius keliukus — nugremžta iki kraujo ruplė, balti nagų pėdsakai ant įdegusios odos, ir visi tie įdrėskimai, kuriais išmargina smiltelės, akmenėliai, vytelės. Uodas nuskrenda sau, išvengęs pliaukštelėjimo, prancūzė prašo nesimuistyti; įsiutęs, šiepdamas nelygius dantis, — sostinės dantistas juos buvo apglobęs platinine viela, — palenkęs galvą su verpetu ant momens, jis visu penketu pirštų kasė, gremžė įkąstą vietą, — ir lėtai, su di-

dėjančiu pasibaisėjimu prancūzė lenkėsi prie atversto piešimo sąsiuvinio, prie neįtikėtinai karikatūros.

„Ne, jau verčiau aš pats jam pasakysiu, — neužtikrintai atsiliepė Lužinas vyresnysis į jos pasiūlymą. — Pasakysiu šiek tiek vėliau, o kol kas tegu sau ramiai rašo mano diktantus.“ „Teatre labai įgrysta sėdėt įsirežus, — tolygiai diktavo jis, vaikščiodamas pirmyn atgal po mokymosi kambary. — Teatre labai įgrysta sėdėt įsirežus.“ Ir sūnus rašė, kone atsigulęs ant stalo, prašiepęs metaliniu valu sukabintus dantis, vietoje žodžių „įgrysta“ ir „įsirežus“ paprasčiausiai palikdamas tuščius tarpus. Geriau ėjosi aritmetika: buvo juntama kažkas paslaptinai žavaus, kai ilgas, per vargus gautas skaitmuo lemiamą akimirką, po patirtų daugybės nuotykių, be liekanos dalijosi iš devyniolikos.

Jis, Lužinas vyresnysis, būgštavo, kad kai sūnus sužinos, kodėl taip reikalingi visiškai beveidžiai Truvoras ir Sinėjus, ir visokiausi raidžių permainymai panašiuose žodžiuose, ir svarbiausios Rusijos upės, jam nutiks taip pat, kaip ir prieš dvejetą metų, kai lėtai ir sunkiai, triukšmaujant girgždančioms laiptų pakopoms, pokšinėioms grindų lentoms, stumdomoms skrynioms, pripildžiusi savęs visus namus, apsireiškė prancūzė. Bet nieko tokio nenutiko, jis klausėsi ramiai, ir kai tėvas, besistengiantis parinkti kuo įdomesnių, patrauklesnių smulkmenų, be kita ko pasakė, kad jis, kaip suaugusysis, bus vadinamas pavarde, sūnus nuraudo, sumirksėjo, atšlijo aukštelininkas ant pagalvės, žiopčiodamas burna ir kratydamas galvą („nesimuistyk taip“, baikščiai pratarė tėvas, pastebėjęs jo sumišimą ir

laukdamas ašarų), bet neapsiverkė, tik visas kažkaip įsitempė, įbedė veidą pagalvėn, pukšėdamas į ją lūpomis, ir ūmai, staigiai kilstelėjęs, — virpantis, sukaitęs, blizgančiomis akimis, — greitakalbe paklausė, ar jį ir namie vadins Lužinu.

O dabar, pakeliui į stotį, apniukusią, įtampos kupiną dieną, Lužinas vyresnysis, sėdėdamas gretimais su žmona brikelėje, žvelgė į sūnų ir buvo pasirengęs tuojau pat nusišypsoti, jeigu tasai pasuktų į jį užsispyrusiai atsainų veidą, ir nesuprato, kodėl jis ūmai pasidarė toks „priešgyniukas“, pasak žmonos. Sūnus sėdėjo ant priekinio suolo, aptūlotas rudu lodenu, kreivai užmaukšlinta jūreiviška kepure, kurios niekas pasaulyje dabar nebūtų išdrįšęs pataisyti, ir žvelgė šonan, į storus beržų kamienus, lankstu prasilenkiančius išilgai griovio, pripildyto jų lapais. „Ar tau nešalta?“ — paklausė motina, kai ties posūkiu link tilto siūbtelėjo vėjas ir švelniai pašiaušė pilką paukščio sparną ant jos kepurės. „Šalta“, — atsakė sūnus, žiūrėdamas į upę. Motina murkuodama jau siekė jo apsiaustėlio, bet, pastebėjusi sūnaus akių išraišką, atitraukė ranką ir tiktai pirštų judesiais ore paragino: „Įsisupk, įsisupk stipriau.“ Sūnus nė nekrustelėjo. Ji, papūsdama lūpas, kad nuo burnos atkibtų skrybėlės šydėlis, — nuolatinis judesys, beveik tikas, — pažvelgė į vyrą, tylomis prašydama pagalbos. Jis irgi vilkėjo lodeno vilnos apsiaustu, tampriomis pirštinėmis aptemptos jo rankos gulėjo ant languoto pledo, kuris nuotakiai leidosi žemyn ir, sudaręs klonį, vėl vos ne vos kilo aukštyn, iki mažojo Lužino juosmens. „Lužinai, —

kreipėsi jis nenatūraliai linksmai, — a, Lužinai?“ — ir švelniai koja stumtelėjo sūnų po pledu. Lužinas patraukė kelius. Štai trobų stogai, tankiai apžėlę ryškia samana, štai pažįstamas senas stulpas su pusiau išblukusiu užrašu (kaimo pavadinimas ir gyventojų skaičius), štai gervė, kibiras, juodas purvas, boba baltomis kojomis. Už kaimo jie pajudėjo į kalniuką žingine, ir iš paskos, apačioje, pasirodė antra brikelė, kurioje ankštai susispaudusios sėdėjo viena kitos negalinčios pakęsti prancūzė ir ekonomė. Vežikas sučiulpėjo, arkliai vėl leidosi risčia. Virš ražienų per bespalvį dangų lėtai skrido varna.

Stotis buvo už dviejų varstų nuo sodybos, ten, kur kelias, aidžiai ir gludžiai praslydęs eglių šilu, kirto Peterburgo plentą ir driekėsi toliau, per geležinkelio bėgius, po užkardu, nežinomybėn. „Jeigu nori, paleisk marionetes“, — meilikaujamai pasakė Lužinas vyresnysis, kai sūnus iššoko iš brikelės ir įsistebeilijo žemėn, judindamas kaklą, kurį žnaibė lodeno vilna. Sūnus tylėdamas paėmė jam išties-tą grivina. Iš antros brikelės nerangiai ropštėsi prancūzė ir ekonomė, viena dešinėn, kita — kairėn. Tėvas movėsi pirštines. Motina, pasikeldama šydą, stebėjo pledus perimantį krūtingą nešiką. Padvelkė vėjas, sušiaušė arklių karčius, išpūtė tamsraudones vadeliotojo rankoves.

Atsidūręs vienas ant platformos, Lužinas nuėjo prie stiklinės dėžės, kur penkios lėlytės nuogomis karančiomis kojėlėmis laukė monetos postūmio, idant atgytų ir pradėtų vartytis; bet jų laukimas šiandien buvo beprasmis, nes automatas stovėjo sugedęs, ir grivina prapuolė veltui.

Lužinas luktelėjo, paskui nosisuko ir prisiartino prie platformos krašto. Dešinėje, ant didžiulio ryšulio, sėdėjo mergaitė ir parėmusi delnu alkūnę valgė žalią obuolį. Kairėje stovėjo vyras su antblauzdžiais bei šmaikščiu rankose ir žvelgė tolumon, į pamiškę, kur po kelių minučių turėjo pasirodyti traukinio pranašas — baltas dūmelis. Priešakyje, anapus bėgių, prie žalio antros klasės vagono be ratų, įaugusio žemėn ir paversto nuolatinio žmogaus gyvenamuoju būstu, vyriškis skaldė malkas. Staiga viską užklojo ašarų ūkas, nudegino blakstienas, nebuvo įmanoma atlaikyti to, kas netrukus nutiks, — tėvas su biliety vėduokle rankoje, motina, akimis skaičiuojanti lagaminus, įlekiantis traukinys, nešikas, prie vagono aikštelės pristatantis kopėtelės, kad būtų patogiau įlipti. Jis apsidairė. Mergaitė valgė obuolį; vyras su antblauzdžiais žvelgė į tolį; viskas atrodė ramu. Tarsi pasivaikščiodamas jis prisiartino prie platformos galo ir staiga sujudo labai greitai, nuskuodė laipteliais, — suplūktas takelis, stoties viršininko sodelis, tvora, varteliai, eglaitės, — toliau daubelė ir iškart tankus miškas.

Iš pradžių jis bėgo tiesiai per mišką, šiurendamas paparčius, slydinėdamas ant rausvų pakalnučių lapų, — ir kepurė kybojo užpakaly ant sprando, prilaikoma tiktai gumytės, buvo karšta keliams po vilnonėmis, jau miestui skirtomis kojinėmis, — bėgdamas jis verkė, vaikiškai greblai velniuodamasis, kai per veidą sušerdavo šakelė, — ir galų gale sustojo, pristigęs kvapo pritūpė ant kulnų taip, kad lodenas uždengė kojas.

Tiktai šiandien, persikėlimo iš kaimo į miestą dieną, šią ne itin malonią dieną, kai namai pilni skersvėjų ir kai imi pavydėti sodininkui, kuris niekur neišvyksta, tiktai šiandien jis perprato tos permainos, apie kurią jam kalbėjo tėvas, siaubingumą. Ankstesni rudeniniai sugrįžimai į miestą atrodė kaip tikra palaima. Pasivaikščiojimai su prancūze kiekvieną rytą, — visada tomis pačiomis gatvėmis, Nevos prospektu ir ratu, per Naberežnąją, atgal į namus, — niekada nepasikartos. Džiugūs pasivaikščiojimai. Kartais jam siūlydavo pradėti nuo Naberežnajos, bet jis visada atsisakydavo, — ne vien todėl, kad nuo ankstyvos vaikystės mėgo įpratimą, bet labiau dėl to, kad nepakenčiamai bijojo Petropavlovsko patrankos, jos griausmingo, slogaus smūgio, nuo kurio drebėjo namų stiklai ir galėjo plyšti ausies būgnelis, — ir visad pasitvarkydavo taip (pasitelkęs nepastebimus maneversus), kad dvyliktą valandą būtų Nevos prospekte, toliau nuo patrankos, kurios šūvis jį pasiektų prie pat rūmų, jeigu pasikeistų pasivaikščiojimo tvarka. Žinoma, tokie pat malonūs pamąstymai po pusryčių ant sofutės, po tigrine antklode, ir lygiai antrą — pienas sidabriame puodelyje, teikiančiame pienui tokį prabangų skonį, ir lygiai trečią — pasivažinėjimas atvira karieta. Mainais į visa tai laukė kažkas atgrasaus savo naujumu ir nežinomybe, neįmanomas, nepriimtinas pasaulis su penkiomis paeiliui pamokomis ir minia berniukų, dar baisesnių už tuos, kurie neseniai, vieną liepos dieną, ant tilto jį apsupo, nutaikė savo skardinius pistoletus ir iššovė į jį pagaliukais, nuo kurių buvo klastingai nuplėšti guminiai antgaliai.

Miške buvo tylu ir drėgna. Į valias prisiverkęs, jis pažaidė su vabalu, nervingai krutinančiu ūsus, o paskui ilgai spaudė jį akmeniu, stengdamasis pakartoti pradinį sodrų traškesį. Netrukus pajuto, kad ėmė dulksnoti. Tada pakilo nuo žemės, susirado pažįstamą takelį ir leidosi bėgti, kliuvinėdamas už šaknų, puoselėdamas neaiškią kerštingą mintį nusigauti iki namų ir ten pasislėpti, ir peržiemoti, mintant uogiene ir sūriu iš podėlio. Takelis, dešimtį minučių pavinguriavęs po mišką, nusileido prie upės, ištisai padengtos lietaus ratilais, ir dar po penketo minučių išniro lentpjūvė, malūnas, tiltas, kur iki kulkšnių panyri į pjuvenas, ir keliukas aukštyn, ir pro plikus alyvų krūmus — namai. Jis prasėlino išilgai sienos, pamatė pravirą svetainės langą ir, užsiropštes ant žalio apsilaupiusio karnizo šalia lietvamzdžio, persirito per palangę. Svetainėje sustojo, įsiklausė. Dieduko, motinos tėvo, dagerotipas, — juodos žandenos, rankose — smuikas, — žvelgė jam tiesiai į akis, bet visiškai pranyko, ištirpo stikle, kai tik pasižiūrėjo į portretą iš šono, — apgailėtina pramoga, kurios niekuomet nepraleisdavo įeidamas svetainėn. Pagalvojęs, pakrutinęs viršutinę lūpą, — nuo to platininė viela ant priekinių dantų laisvai slydinėjo aukštyn ir žemyn, — jis atsargiai pravėrė duris ir, virpčiodamas nuo skambaus aido, pernelyg skubotai įsigavusio į namus vos tik išvykus šeimininkams, puolė koridoriun ir iš ten laiptais pastogėn. Palėpė buvo savotiška, turėjo langelį, pro kurį buvo galima žiūrėti žemyn į laiptus, į rusvai blizgančius jų turėklus, žemiau grakščiau išlinkstančius, pranykstančius blandoje. Namuose buvo visiškai

tylu. Po kurio laiko iš apačios, iš tėvo kabineto, atsklido prislopintas telefono skambesys. Skambėjimas su pertrūkais truko ganėtinai ilgai. Paskiau vėl tyla.

Jis įsitaisė ant skrynios. Šalia stovėjo kita tokia pati skrynia, bet atvira, su knygomis. Moteriškas dviratis apiplyšusiu žaliu tinkleliu, aptrauktu išilgai užpakalinio rato, stovėjo ratais aukštyl kampe, tarp atremtos į sieną neobliuotos lentos ir didžiulės kelioninės dėžės. Po keleto minučių Lužinui pasidarė nuobodu, kaip kad būna flanelės apsuktu kaklu, kai niekur nevalia eiti. Jis pačiupinėjo apdulkėjusias pilkas knygas skrynioje, ant jų palikdamas juodus atspaudus. Be knygų, čia dar buvo badmintono plunksninukas su viena plunksna, didelė fotografija (karinio orkestro), įskilusi šachmatų lenta ir kitokių ne itin įdomių daiktų.

Šitaip praslinko valanda. Staiga jis išgirdo balsus, unksčiantį paradinių durų garsą. Vogčia dirstelėjęs pro langelį, apačioje išvydo tėvą, kuris it berniukas užlėkė laiptais ir, nepasiekęs aikštelės, vėl mikliai nusileido žemyn, žergtai judindamas kelius. Ten, apačioje, dabar aiškiai girdėjosi balsai: vyresniojo liokajaus, vežiko, sargo. Po minutėlės laiptai vėl atgijo, šįsyk jais greitai kopė motina, prilaikydama sijoną, bet irgi nepasiekė aikštelės, tik persisvėrė per turėklus, o paskui skubiai, išskėtusi į šalis rankas, nulipo žemyn. Pagaliau, praėjus dar minutei, visi tuntu sugarmėjo ant aukšto — blizgėjo tėvo plikė, ant motinos skrybėlės paukštis lingavo kaip antis audringame tvenkinyje, šokčiojo vyriausiojo prievaizdo žilas ežiukas; įkandin, vis per-

sisverdamas per turėklus, lipo vežikas, sargas ir kažkodėl pienininkė Akulina, ir dar juodabarzdis vyriškis iš malūno, būsimų košmarų gyventojas. Būtent jis, kaip pats drūčiausias, ir nunešė jį iš palėpės brikelėn.

II

Lužinas vyresnysis, Lužinas, rašantis knygas, dažnai galvodavo apie tai, kas gali išeiti iš jo sūnaus. Lužino knygoje (o jos visos, išskyrus pamirštą romaną „Smalkės“, buvo parašytos paaugliams, jaunuoliams, vidurinio mokslo įstaigų mokiniams ir pardavinėjamos kietais spalvingais viršeliais) nuolat šmėkščiojo šviesiaplaukio berniuko — ir papaikusio, ir mąšlaus — paveikslas, kuris persimainydavo į smuikininką arba tapytoją ir per šį virsmą neprarasdavo savo dorovinio žavesio. Vos ne vos juntamą savitumą, išskiriantį jo sūnų iš visų tų vaikų, kurie, jo nuomone, turėjo tapti niekuo neišskirtiniais (jeigu tartume, jog tokie žmonės egzistuoja), jis vertino kaip slaptus talento virpesius, ir niekad neišleisdamas iš atminties, kad velionis uošvis buvo kompozitorius (beje, ganėtinai sausas ir savo brandos amžiuje linkęs į abejotiną puikavimąsi virtuoziškumu), ne kartą malonioje, panašioje į litografiją svajoje nakčia leidosi su žvake į svetainę, kur vunderkindas baltais marškiniiais iki pėdų skambina didžiuliu juodu rojaliu.

Jam atrodė, kad visi turi matyti sūnaus išskirtinumą; jam atrodė, kad galbūt žmonės iš šalies geriau apie tai supranta nei jis pats. Mokykla, kurią parinko sūnui, itin gar-

sėjo dėmesiu vadinamajam „vidiniam“ mokinio gyvenimui, taigi humaniškumu, įsiklausymu, draugiškomis įžvalgomis. Legenda byloja, kad jos egzistavimo pradžioje per didžiąją pertrauką mokytojai žaisdavo su berniukais: fizikas, žvelgdamas pro petį, rito sniego kamuolį; bėgančiam matematikui kliūdavo smūgis į šonkaulius kietu kamuoliuku*; ir pats direktorius linksmais pritarimo šūksniais skatino žaidimą. Tokių bendrų šėlionių dabar jau nebevyko, bet idiliška šlovė išliko. Sūnaus klasės auklėtojas buvo literatūros mokytojas, geras rašytojo Lužino pažįstamas ir, beje, neblogas lyrinis poetas, išleidęs eilėraščių rinkinį, imituojantį Anakreontą. „Užsukite, — pasakė jis tądien, kai Lužinas vyresnysis pirmą kartą atvedė sūnų mokyklon. — Bet kurį ketvirtadienį, apie dvyliką.“ Lužinas užsuko. Laiduose buvo tuščia ir tylu. Eidamas koridoriu į mokytojų kambarį išgirdo, kaip iš antros klasės pliūpteli duslus daugiabalsis juokas. Vėliau stojusioje tyloje jo žingsniai itin skardžiai suskambo per geltoną koridoriaus parketą. Mokytojų kambaryje, prie didžiulio stalo, uždengto gelumbe ir primenančio egzaminus, sėdėjo auklėtojas ir rašė laišką.

Nuo to laiko, kai jo sūnus įstojo mokyklon, su auklėtoju dar nebuvo kalbėjęs, ir dabar, po mėnesio prisistatęs pas jį, buvo kupinas kutenančio laukimo, tam tikro nerimo ir baugulio — visų tų jausmų, kitados patirtų jaunystėje, kai studentišškai uniformotas atėjo pas redaktorių, kuriam

* Turimas omeny rusiškas nacionalinis žaidimas *lapta* — beisbolo atitikmuo.

neseniai buvo nusiuntęs savo pirmąjį apsakymą. Ir dabar, kaip ir anuomet, vietoje džiugaus nustebimo žodžių, kurių neaiškiai tikėjosi (kaip prabudęs svetimame mieste tikiesi, dar nepravėręs vokų, nepaprasto spindinčio ryto), vietoje visų tų žodžių, kuriuos ir patsai būtų mielu noru pasufleravęs, jeigu ne viltis vis dėlto jų sulaukti, — jis išgirdo niūrius, atšiaurokus žodžius, įrodančius, kad auklėtojas jo sūnų supranta dar mažiau nei jis pats. Apie kokį nors slaptą talentą nė neužsiminė. Nulenkęs blyškų barzdotą veidą su dviem rožiniais įdubimais abipus nosies, nuo kurios atsargiai nusiėmė kibią pensnė, delnu trindamas akis, auklėtojas prabilo pirmasis, pasakė, kad berniukas galėtų mokytis geriau, kad berniukas, atrodo, nesutariaš su draugais, kad berniukas per mažai laksto per pertraukas... „Sugebėjimų vaikinai neabejotinai turi, — pasakė auklėtojas, užbaigęs manipuliacijas su akimis, — bet pastebimas tam tikras vangumas.“ Tą akimirką kažkur apačioje atgimė skambutis, persimetė viršun, nepakenčiamai veriamai perskrodė visą pastatą. Po to dviem trimis sekundėms įsivyravo visiška tyla, — ir staiga viskas atgijo, sušniokštė, supokšėjo suolų dangčiai, koridorius prisipildė balsų, trypimo. „Didžioji pertrauka, — tarė auklėtojas. — Jeigu norite, eikime į kiemą, pažiūrėsite, kaip vaikai dūksta.“

Juodu greitai nučiauzė akmeniniais laiptais, prisilaikydami baliustrados, slyščiodami sandalų padais per nusvidintus pakopų kraštus. Apačioje, tamsioje kabyklų ankštumoje, persiavė; kiti sėdėjo ant plačių palangių, stėnėjo skubomis timpčiodami raištelius. Ūmai jis išvydo

sūnų, kuris susimetęs į kuprą ir bjaurėdamasis traukė iš maišelio aukštaaulius. Baltabruvis berniukas nekantraudamas jį stumtelėjo, jis pasitraukė ir staiga pamatė tėvą. Šis jam nusišypsojo, laikydamas savo karakulinę kepurę ir skiausčia ranka įduobdamas joje privalomą griovelį. Lužinas prisimerkė ir nususuko, tėvo tarytumei nepastebėjo. Pritūpęs ant grindų nugara į tėvą, jis ėmė krapštinėtis su aulinukais; jau suspėjusieji apsirengti žirgliojo tiesiai per jį, o jisai po kiekvieno stumtelėjimo vis labiau gūbrinosi ir spraudėsi į patamsius. Kai galų gale išėjo, — ilgu pilku paltu ir karakuline kepuraite (kurią vis tas pats vienas bernas nuolat nužerdavo jam nuo galvos), tėvas jau stovėjo prie vartų, aname kiemo gale, ir laukiamai žvelgė jo pusėn. Šalia stovėjo auklėtojas, ir kai pilkas guminis kamuolys, kuriuo buvo žaidžiamas futbolas, atsitiktinai pririedėjo jam prie kojų, literatūros mokytojas, instinktyviai pratęsdamas žavingą tradiciją, apsimetė norinčiu jį paspirti, nerangiai pamindžiukavo, vos nepametė kaliošo ir labai geraširdiškai nusijuokė. Tėvas prilaikė jį už alkūnės, ir Lužinas jaunėsnysis, nutaikęs akimirką, grįžo į vestibulį, kur jau buvo visiškai ramu ir kabyklų priedangoje palaimingai žiovavo šveicorius. Pro durų stiklą, pro ketinių spindulių tarpus žvaigždės pavidalo grotelėse stebėjo, kaip tėvas staiga nusimovė pirštinę, greitai atsisveikino su auklėtoju ir pranyko už vartų. Tik tai tuomet jis vėl iššliaužė laukan ir, atsargiai apeidamas žaidžiančiuosius, nusigavo kairėn, po arka, kur buvo sukrautos malkos. Ten, pasikėlęs apykaklę, prisėdo ant pliauskų.